Technical and Bibliographic Notes / Notes techniques et bibliographiques

The Institute has attempted to obtain the best original copy available for filming. Features of this copy which may be bibliographically unique, which may alter any of the images in the reproduction, or which may significantly change the usual method of filming, are checked below.

- [x] Coloured covers/ Couverture de couleur
- [ ] Covers damaged/ Couverture endommagée
- [ ] Covers restored and/or laminated/ Couverture restaurée et/ou pelliculée
- [ ] Cover title missing/ Le titre de couverture manque
- [ ] Coloured maps/ Cartes géographiques en couleur
- [ ] Coloured ink (i.e. other than blue or black)/ Encre de couleur (i.e. autre que bleue ou noire)
- [ ] Coloured plates and/or illustrations/ Planches et/ou illustrations en couleur
- [ ] Bound with other material/ Relié avec d'autres documents
- [ ] Tight binding may cause shadows or distortion along interior margin/ La reliure serrée peut causer de l'ombre ou de la distortion le long de la marge intérieure
- [ ] Blank leaves added during restoration may appear within the text. Whenever possible, these have been omitted from filming/ Il se peut que certaines pages blanches ajoutées lors d'une restauration apparaissent dans le texte, mais, lorsque cela était possible, ces pages n'ont pas été filmées.

L'Institut a microfilmé le meilleur exemplaire qu'il lui a été possible de se procurer. Les détails de cet exemplaire qui sont peut-être uniques du point de vue bibliographique, qui peuvent modifier une image reproduite, ou qui peuvent exiger une modification dans la méthode normale de filmage sont indiqués ci-dessous.

- [ ] Coloured pages/ Pages de couleur
- [ ] Pages damaged/ Pages endommagées
- [ ] Pages restored and/or laminated/ Pages restaurées et/ou pelliculées
- [x] Pages discoloured, stained or foxed/ Pages décolorées, tachetées ou piquées
- [ ] Pages detached/ Pages détachées
- [x] Showthrough/ Transparence
- [ ] Quality of print varies/ Qualité inégale de l'impression
- [ ] Continuous pagination/ Pagination continue
- [ ] Includes index(es)/ Comprend un (des) index

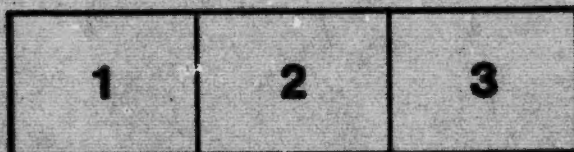
Title on header taken from:/ Le titre de l'en-tête provient:

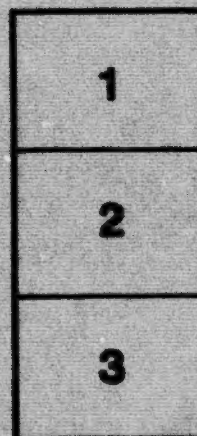
- [ ] Title page of issue/ Page de titre de la livraison
- [ ] Caption of issue/ Titre de départ de la livraison
- [ ] Masthead/ Générique (périodiques) de la livraison

- [ ] Additional comments:/ Commentaires supplémentaires:

This item is filmed at the reduction ratio checked below/
Ce document est filmé au taux de réduction indiqué ci-dessous.

10X		14X		18X		22X		26X		30X	
	12X		16X	✓	20X		24X		28X		32X

1
2
3

1
2
3

1
2
3
4
5
6

РОБЕРТ ДЖ. ІНҐЕРСОЛ.

БОГИ

Пер. з англ. І. О. З.

У-Р-В

ЦІНА 25 Ц.

Накладом
"УКР. РОБІТНИЧИХ ВІСТИЙ"
Вінніпеґ, Ман.
1920.

РОБЕРТ ДЖ. ІНҐЕРСОЛ.

БОГИ

Пер. з анґл. І. О. З.

У-Р-В

ЦІНА 25 Ц.

НАКЛАДОМ „УКР. РОБІТНИЧИХ ВІСТИЙ“
Вінніпеґ, Ман.
1920.

БОГИ.

Чесний бог є найшляхотнійшим твором чоловіка. Кождий народ мав собі свойого бога власного витвору і той бог був завсігди подібний до своїх творців. Він ненавидів і любив те, що вони ненавиділи і любили і був він завсігди по стороні тих, що мали силу і власть. Кождий бог був дуже патріотичний і ненавидів всі народи крім свого власного. Всі ті боги вимагали хвальби, підхлібства, убожаня і мольби до них. Більшости з них завсігди подобали ся жертви, а запах невинної крови завсігди уважано за божественну перфуму. Всі ті боги настоювали на те, щоби вони мали величезне число попів, а попи настоювали на те, щоби народ їх удержував. Головним занятєм попів було хвалити ся своїм богом і уперто впевняти, що він може дуже легко побідити всіх прочих богів зібраних до купи.

Тих богів вироблювано після безчисленних моделів і найдивогляднійших фасонів. Одні мають тисячу рамен, другі сотку голов, инші є прибрані в нашийники з живих вужів, декотрі є узброєні палками, а ще инші мечами і списа-

ми; є між ними з кудрявим покрученим в льочки волосєм, є і з крилами як херувими; одні з них були невидимі, другі показували ся в цілій поставі, а є й такі, що показували лише свої плечі; декотрі з них були заздрісні а декотрі дурні; декотрі переміняли ся в людий, иниші в лебедів, в биків, в голубів, а декотрі ставали святими духами і залицяли ся до прекрасних дочок чоловіка. Декотрі з них були жонаті — всі повинні були бути — а декотрих уважали за відвічних старих кавалерів. В декотрих були діти і сї діти ставали також богами і до них молено ся так як і до їхніх батьків. Ті боги переважно були мстиві, дикі, з тілесними похотями і несвідомі. Одначе тому, що вони загально полягали на інформаціях їхніх попів, їхня несвідомість ледви чи викличе у нас здивоване.

Ті боги не знали навіть як виглядають сотворені ними світи, але думали, що вони плоскі. Декотрі з них думали, що спинивши сонце, можна продовжати день, що дуте в труби може розвалити мури міста, а всї вони так мало знали вдачу людий, котрих вони сотворили, що приказували тим людям любити себе. Декотрі з них були такі тупоуми, що думали, будьто-би чоловік міг вірити так як вони захочуть, або так, як вони йому прикажуть і що

руководити ся спостереженями, розумом і досвідом було найнегіднійшим і проклятим гріхом. Ніодин із тих богів не міг дати правдивого опису сотвореня нашої малої землї. Всї вони були неточними і іґнорантами в ґеольоґії і астрономії. Без винятку були вони найпоганійшими законодавцями, а як виконавчі управителї були далеко слабшими від пересїчного американського президента.

Ті боги вимагали найпідлїйшого і найнизшого послуху. Щоби їм угодити, чоловік мусїв зануряти свою твар в порох. Але, що правда, вони все були ласкаві для тих, котрі їх витворили. Вони показували свою ласку, допомагаючи тим людям обкрадати і нищити других, і пожадати чужих жінок та дочок.

Нїчо не вдоволяє тих богів більше, як мордоване невірних. І знова нїчо більше не злостить їх, навіть тепер, як те, що хтось заперечує їх істноване.

Лише декілька народів були так бідні, що мали тільки одного бога. Богів так легко було робити, і сировець на їх витворене коштував так мало, що загально ринок богів був переповнений, а небеса погинали ся під сими чудовищами. Сї боги не лише занимали ся небозводом, але й мішали ся в людські справи. Во-

ни були перші від всіх і всего. Вони опікували ся кождим віддїлом. Все мало бути під їх безпосередною опікою. Нічо для них не було за мале і нічо за велике; падане воробців і рух планет — були однаково доглядані сими промисловими і старанними богами. Зі своїх небесних престолів вони часто сходили на землю, щоби давати чоловікови пораду. Говорять про одного бога, що зійшов на землю серед громів і блискавиць сказати людям, щоби вони не варили малих кізлят в молоці їхніх материй. Деякотрі опускали свої блискучі склепіння, щоби сказати жінкам, що вони повинні, або не повинні родити дітий, або як вичищувати внутренности птиць.

Наколи люди занедбали почитувати одного з тих богів, або перестали кормити і одягати його попів (що було одно і те саме), то він звичайно сходив до них з пошестями і з голодом. Часом він позволяв другому народови підбити їх у неволю — продати їхні жінки і діти; але найбільше він мстив ся в сей спосіб, що мордував їхніх первородних дітий. Попи все сповняли свої обовязки під тим зглядом не лише проповідуючи сї скандалї, але доказуючи навіть, що се припало народови в карі за те, що нарід недостаточно почитував своїх богів.

Сі боги ріжнились між собою так, як ріжнили ся самі народи. Найбільші і найсильнійші народи мали наймогучійших богів, підчас коли слабші народи мусіли вдоволяти ся самими найнизшими відпадками небес. Кождий з тих богів обіцював своїм рабам вічне щасте, і обіцював строго карати тих, хто або не вірив в його істноване, або підозрівав, що десь другий бог був сильнійший від него; а заперечуване істнованя богів було і є злочином над злочинами. Сплями свої руки людською кровю; знищ обмовою добру славу невинного; задуши усміхнене дитя на колінах його матери; обмани, знищ і покинь гарну дівчину яка любила тебе і вірила тобі, — то твоя справа не є ще безнадійна. За кожде з поодинока і за все повисше разом можуть тобі простити. З усіх повисших злочинів може увільнити тебе збанкротований суд назначений евангелием; але спробуй заперечити істноване сих божественних духів, сих богів, як лагідна і добра твар милосердя відразу покриеть ся вічною ненавистю. Золоті ворота небес замкнуть ся перед тобою, і ти, зі звуком нескінченого проклятя в своїх ухах, з пятном неслави на твоїм чолї починаеш свою безконечну мандрівку по понурім дні пекла — безконечний волоцюга, вічний відпа-

док — безсмертний засудженець.

Один з сих богів, котрий домагаєть ся нашої любовя і нашого почитаня, і котрий є почитуваний, як що безсердечні церемонії можуть бути дійсним почитуванем, — дав своїм вибраним людям слідуючі военні права до наслідуваня: "Єсли приходиш до міста, щоб воювати із ним, то проголоси йому мир. А єсли місто згодить ся на твій мир, і відчинить тобі свої ворота, то весь народ в тім місті стає тобі підданим, і має служити тобі. Але єсли місто не прийме твойого мира і виповість тобі війну, тоді ти облягай його. І коли бог, твій пан, віддасть місто в твої руки, тоді ти маєш змести все його мужеське населене вістрем твойого меча. А жінки і діти і худобу, і все, що буде в місті ти маєш взяти для себе, і користуватись набутком твойого ворога, який бог віддав тобі. Так повинен ти робити з усіми містами далекими від тебе, які не є містами сего народу".

Чи можливо є чоловікови представити собі щось підлійшого? Чи можна вірити, що такі поученя міг дати хто инший як нескінчений ворог? Зауважте, що армія, яка дістала сі інструкції, була армією напасною. Мир мав бути предложений на услівях, що піддаючий ся народ мав стати рабом напасника; але нако-

либ хтонебудь посмів боронити свій дім, або посмів боротись за любов своєї жінки і дитини, — тоді меч не смів щадити нікого, — навіть маленького немічного дитяти.

А нам кажуть почитати такого бога; кажуть нам падати на коліна і говорити, що він є добрий, милосердний, справедливий, що він є — любов. Нам кажуть приглушити всі шляхотні почутя нашої душі, ногами потоптати всі благі ласкавости нашого серця. Але, коли ми не хочемо піддатись, коли не хочемо стати брехунами, — тоді нас визивають, і ненáвидять нас не лише тут, але сей самий бог грозить нам, що буде мучити нас в вічнім вогни тоді, коли смерть позволить йому вціпити його пазурі в нашу голу, безпомічну душу. Але помимо ненависти людий, помимо грозьби бога, — ми будемо їх учити, а його будемо опрокидувати і визивати.

Книга, яку називають біблією, є переповнена так само страшними, несправедливими і жорстокими уступами. Сю книжку мається читати по школах, щоби зробити наших дітий люблячими, ласкавими і шляхотними! Се є книга, яку наша Конституція признає як жерело власти і справедливости.

Дивно, що церква нікого не переслідувала

еще за віруване, що бог є злим, тоді, коли сотні міліонів були знищені за те, що думали, що він є добрий. Правовірна церква ніколи не простить тому, що сказав: "бог є любов". За найсправедливійшу і найвірнійшу релігію уважано завсігди те, що всі мущини, женщини і діти заслугують на вічне прокляте. Завсігди уважано за ересь вислів, що "бог вкінци спасе всіх".

Нам кажуть усправедливити сі страшні уступи, сі підлі закони воен, тому, що біблія є словом божим. Фактично, ніколи не було і ніколи не може бути арґументу, яким можна би доказати натхнене якої небудь книжки. В відсутности позитивного доказу, анальоґії і досвіду, арґумент є прямо неможливий, і навіть при найлучшім не може бути нічим більше, як лише безпотрібною порожною аґітацією. В хвилі, коли ми признаемо, що ся або та книжка є за свята, щоби сумніватись, або бодай роздумувати над нею, ми стаемо умовними рабами. Булоб крайно дурним припускати, що бог зсилав би свої завіщаня розумним ествам і в той самий час назвав би злочином, який мав би бути караний вічним вогнем за те, що ті ества ужилиб свойого розуму, щоби зрозуміти його завіщане. Єсли ми маемо право уживати на-

шого розуму, ми також зовсім певно маємо право поступати після него, і ніякий бог не може мати права карати нас за такий поступок.

Поучуване про те, що будуче щасте залежить від віри, є очайдушне. Се підлість над підлостями. Думка про те, що віра в бога має бути надгороджена вічним благословенем, підчас коли полягане на розумі, на досліді і досвіді заслугує лише нескінчені кари і болї, — є за смішна, аби її відкинути і може бути заступлена лише тою нещасною мішаниною хорого невіжества, яким є "віра". Чи думаючий чоловік може вірити в те, що кров усмирить бога? А помимо того вся наша система релігії опираєть ся на сім віруваню. Жиди усмиряли бога кровю звірят, а після християнського віруваня кров Ісуса змякшила трохи серце бога, і уможливила спасене декількох щасливців. Тяжко поняти, як може людський розум дати приступ таким страшним думкам, або як може чоловік зі здоровим розумом читати біблїю і в той самий час вірити в доґму натхненя.

Чи біблїя є правдива чи фалшива, не робить ріжниці в порівнаню з умовою свободою людської раси.

Спасене через рабство є безвартісним. Спасене від рабства є неоцінимим.

Так довге, як чоловік вірить в правдивість біблії, та книга є паном його думки. Цивілізація нашої доби не є дитиною віри, але зневіри, — є вислідом вільної думки.

Після моєї думки, щоби переконати всяку думаючу людину про те, що біблія є просто і чисто людського винаходу — варварського винаходу — вистарчить її тільки прочитати. Читай її як читаєш всяку иншу книжку; думай про ню так, як думаєш про всяку иншу; викинь з свого серця молоха страху; асунь з престола твойого мозку скорчену постать забобону — і тоді читай святу біблію, а пречудно переконаєш ся, що смішно й подумати, щоби єство нескінченої мудрости, доброти і чистоти, могло бути автором такого невіжества і такої жорстокости.

Наші предки мали не лише фабрики своїх богів, але вони витворювали також і чортів. Сими чортами були звичайно видідичені і упавші боги. Декотрі з них провадили невдачні бунти; других зловлено, як сиділи на легенькій хмарі і обіймали жінку бога богів. Ті чорти звичайно симпатизували з чоловіком. На їхню користь говорить один чудовий факт: майже в усіх теольогіях, митольогіях і релігіях чорти є представлені далеко більше людяними

і ласкавими чим боги. Ніодин чорт не дав еще свойому ґенералови приказу убивати дітий і пороти тіла вагітних жінок. Сї варварства були завсігди приказувані богами. Пошести і зарази були завсігди насилані наймилосерднійшими богами. Найстрашнійший голод, підчас котрого умираюча дитина блїдими губами ссала висохлу грудь умершої матери, був насланий люблячими богами. Ніодного чорта не посуджувано еще о такі брутальности.

Один з сих богів, згідно з переданем, затопив цілий світ, з винятком вісьмох осіб. Старі і молоді, гарні і безпомічні були пожерті безмежними морськими филями. Ся найстрашнійша траґедія, яку могла лише придумати уява невіжих попів, була ділом не чорта, але так званого бога, якого люди в своїй несвідомости почитують до нинїшного дня. Що за пятно полишилоб таке діло на характері чорта! Один з пророків такого одного бога, маючи в своїй неволи полоненого короля, порубав його на куски в присутности усього народу. Чи посуджено коли якого чорта о таке дикунство?

Про одного з тих богів говорять, що він видав відносно людського невільництва такий приказ: "Єсли ти купиш еврейського не-

вільника, то він має служити тобі шість літ, а на семім він має бути освободжений за ніщо. Єсли він прийшов самий, він повинен самий відійти; єсли він був би жонатий, то його жінка має відійти з ним. Єсли його пан надав йому жінку, і вона породила йому синів або доньок, то жінка і діти остають ся для пана, а невільник повинен відійти самий. А єсли невільник сказав би, що він любить свойого пана, що любить свою жінку і дітий і що не хоче відійти свобідно, тоді пан повинен привести його перед судіїв; він також має привести його до дверий, або до одвірка має проколоти його ухо шилом; і слуга повинен тоді служити свойому панови завсїгди".

Після повисшого, то чоловік діставав свою свободу на услівію, що він на все покине свою жінку і діти. Чи який небудь чорт примусив коли якого мужа і батька такою жорстокою і безсердечною пропозицією? Хто може почитувати такого бога? Хто може згинати свої коліна перед таким потвором? Хто може молити ся до такого ворога?

Всї сї боги грозили вічним мученем душ своїх ворогів. Чи відгрожував ся коли в сей спосіб який небудь чорт? Найгірше, що закидуеть ся чортови, се те, що він зробив Йо-

вови і його родині, але і се було зроблено за спеціяльною згодою одного з сих богів на те, щоби порішити малу ріжницю думок їх ясних величеств що до характеру "мойого слуги Йова".

Перша згадка про чорта знаходить ся в чисто науковій книжці названій "ґенезіс", і звучить вона так: "Змій був найбільше непослушний з усїх звірів, які пан бог сотворив, і він сказав до жінки, що бог сказав, що вона не сміє їсти овочів з дерев в раю? А жінка сказала змієви: ми можемо їсти овочі з дерев в раю; але про овоч з дерева, що стоїть по середині раю, бог сказав: ви не смієте його їсти, анї доторкати ся, бо помрете. І змій сказав жінцї: ти напевно не вмреш. Бо бог знає, в той день коли ти зїси овоч з того дерева, твої очи отворять ся і ти будеш так як бог, розріжняти добро і зло. І коли жінка побачила, що овоч з того дерева був добрий до їди і гарний для ока, і що те дерево було пожаданим, щоби стати мудрою, вона зірвала овоч і зїла, і дала також свойому мужови, і він їв... І пан бог сказав: Дивись, чоловік став таким як один з нас, знає добро і сло; і тепер він еще готов простягнути свою руку, і їсти з дерева житя, і жити вічно. Тому пан бог нагнав чоловіка з раю

обробляти землю, з котрої він був взятий. Він прогнав його, а на воротах поставив херувима з огненим мечем, щоби той охороняв дерево житя".

Згідно з повисше наведеним, обіцянка чорта сповнила ся вповні. Адам і Ева не померли і стали немов богами, знаючи добро і зло.

Одначе повисше наведений переказ доказує, що боги бояли ся тоді науки і знаня так, як і тепер. Церква і до нині вірно стереже небезпечне дерево знаня, і у всі віки з найбільшим завзятем старалась здержувати людство від їдженя овочів з того дерева. Попи ніколи не переставали повторяти старої брехні і старої погрози: "Не смій їсти з нього, ані доторкнутись його, бо помреш". З кождої проповідниці розносить ся той самий плач, зроджений з того самого страху: "Бо як вони з'їдять, то стануть як боги, знаючи добро і зло". Через се релігія ненавидить науку, віра не терпить розуму, теольогія є заприсяглим ворогом фільософії, а церква з огненим мечем і до нині стереже зненавиджене дерево, і як її мнимий основатель, проклинає як найнизше сміливих мислителів, що їдять і стають як боги.

Єсли переказ поданий в "Генезіс" був би в дійсности правдивим, то чи не повинні би ми

подякувати змієви? Він же був першим учителем, першим оборонцем науки і ворогом невіжества, першим що шепнув до людського уха святе слово "свобода", був сотворителем амбіції, автором смирности, сумніву, досліду, поступу і цивілізації.

Радше дай мені бурю думок і акції чим мертвий супокій невіжества і віруваня! Викинь мене з раю, если хочеш, але перше позволь мені їсти овоч з дерева знаня!

Декотрі народи позичали собі богів; між сим числом, мусимо сказати, є і наш бог. Відколи Жиди перестали істнувати державою і не потребували вже більше бога, наші предки присвоїли його для себе і разом з ним присвоїли також чорта. Сей позичений бог є й до нині предметом деякого подиву, а сей прибраний чорт також еще страшить наших людий. Люди думають, що чорт і нині наставляє еще свої пастки і сіти, щоби ловити наші блудні душі, та що і нині він з досить великим успіхом провадить стару борбу з нашим богом.

Для мене воно є зовсім легко здати собі справу з сих ідей про богів і чортів. Вони є чисто природним витвором. Чоловік витворив їх усіх, і при подібних обставинах він ще раз витворив би їх. Чоловік не тільки, що ви-

творив всіх тих богів, але він й витворив їх з матеріялу, який окружав його. Звичайно він моделював їх після себе самого і дав їм руки, голови, ноги, уха, очи і органи мови. Кождий нарід робив своїх богів і чортів так, що вони говорили його мовою, і крім того вложив в їх уста ті самі похибки в історії, ґеографії, астрономії і у всіх предметах, в котрих люди помиляють ся. Ніодин бог не випереджував ніколи знанем свого народа. Неґри представляли собі своїх богів з чорними шкірами і кучерявим волосом. Монголи надали своїм богам жовту краску шкіри . темні вкісні очи. Жидам не вільно було малювати їх богів, а то булиб ми бачили Єгову з довгою бородою, з округлим лицемі і з орлиним носом. Зевс був чистим Греком, а Ювій виглядав немов який член римського сенату. Боги Єгипту мали лагідне лице і ласкавий погляд тих милих людий, що їх витворили. Боги північних країв представлялись тепло одіті в кожухи, а боги країв тропікальних були нагі. Богів Індії часто представляли сидячих на слонях; знова боги деяких мешканців островів були великими пливаками. Боги підбігунової полоси залюбки держались на плавцях кита. Майже усі народи різьбили або малювали образи своїх богів; низші

кляси людства звичайно уважали їх за дійсних богів і до сих ікон та ідолів вони молили ся і складали перед ними свої жертви.

"В деяких краях, навіть нині, если люди по довгих молитвах не дістають від богів чого бажали, вони викидають свої образи як безпомічні, або обкидують їх ударами і проклятями. "Як се воно так, ти собачий духу", кажуть вони, — "ми примішуемо тебе в прегарній святини, обкладаемо тебе золотом, годуемо тебе найлучшою їдою, куримо перед тобою ладан, а ти після сеї всеї опіки е такий невдячний, що відмовляеш нам того, о що тебе просимо?!" Відтак люди стягають свого бога з вівтаря і волочать в поросі по вулиці. Єсли в міжчасі случить ся, що їх бажане сповнить ся, тоді вони з найбільшою церемонією обмивають його, заносять назад до святині і падають перед ним та просять прощеня за те, що учинили. "По правді, — кажуть вони — ми були за скоро поспішились, а ти знов був за повільний в своїй ласці. На що-ж ти стягнув на себе се побите? Але що стало ся, те пропало. Не думаймо більше про се. Єсли ти забудеш минуле, ми тебе увінчаемо ще яскравійше, чим попередно".....

Чоловікови ніколи не збувало на богах.

Він почитував майже все, включаючи найгірші і найобридливійші звірі. Він почитував огонь, землю, сонце, повітре, воду, світло, звізди, і сотками років простягав ся перед величезними вужами. Дикі племена часто витворюють своїх богів з предметів, які дістають від цивілїзованих людий. Племя Тоди почитує малий дзвінок. Племя Котас почитує дві срібні миски, котрі воно уважає як мужа і жінку, а инше племя витворило собі бога з червоного короля карт.

Тому, що мущина завсїгди був фізично сильнійший від женщини, більшість великих богів були мужеського рода. Єслиб женщини були висшими фізично, то сили, які ніби малиб управляти природою, булиб женського рода і замість бути представлюваними в мужеських строях, вони величалиб ся своїми рисами, уборами, обкроєними шиями, плечами і грудьми, шнурівками і принадно уложеними косами.

Нічого не може бути простійшого як те, що кождий нарід надає свойому богови свої особливші прикмети, і що кожда особа з окрема надає її богови свої особисті примхи та характер.

Чоловік не має думок і не може їх мати, з винятком тих, які піддає йому його окружене.

Він не може представити собі нічого иншого крім того, що він сам бачив або відчував. Він може переціннити, зменшити, скомбінувати, відлучити, опоганити, украсити, поліпшити, помножити і порівнати думкою все, що він бачить, що відчуває, про що чує, і все що він може обняти за посередництвом своїх змислів; але чоловік не може сотворювати. Бачучи докази сили, чоловік може сказати: всемогучість. Будучи живим, він може сказати: безсмертність. Знаючи дещо про час, він може сказати: вічність. Бачучи щось високо обдуманого, він скаже: бог. Бачучи докази злоби він може сказати: зло-чорт. Кілька хвилин щастя, які припалиб в його житю, він може назвати небом. Перенести біль, в його несчислимих проявах, він може сказати: пекло. Однак всі сі думки мають свої підстави і лише підстави. Сама будова буває здвигнена при помочи переціненя, поменшеня, комбінації, відділеня, опоганеня, украшеня, поліпшеня або помноженя дійсности так, що представляє собою збірку того, що чоловік обняв своїми змислами. Се так, якби ми дали львови крила орла, ратиці буйвола, хвіст коня, мішок канґуара і кадовб слоня. Ми в уяві створили би неможливого потвора. А все таки поодинокі части того потво-

ра істнують. Таке саме є з усіми богами, яких витворив собі чоловік.

Поза природу чоловік не може піти навіть думкою — понад природу він не може піднести ся — як і не може упасти низше від природи.

Чоловік в своїм невіжестві думав, що всі непонятні для него річи були сотворені якоюсь розумною силою і все воно було зроблено в виключнім відношеню до него. Предметом усіх релїгій було і є зберіганє приятельських відносин між сими силами. Чоловік приклякав з причини страху, з просьбою о поміч, або з вдячности за ласку, яку він ніби отримував. Він старав ся просьбою усмирити когось, хто після його віреня, через якісь причини розгнївав ся. Його лякали громи і блискавиці. На вид вулькану він упадав на коліна. Величезні дебри заповнені дикими і кровожадними звірами, потворні гади, повзаючі по ярах, безкрає море, палаючі комети, понурі затьміня, непонятний супокій звізд, і понад все відвічна присутність смерти, — все се переконувало його, що він був предметом і жертвою якоїсь невидимої і злобної сили. Дивні і страшні хороби, яким він підлягав, морозячі напади фебри, корчі, падач-

ки, наглі параліжі, темнота ночи і дикі, страшні, фантастичні сни, які наповняли його мізок, доказували йому, що його переслідувало незлічиме число злих духів. Чомусь то йому здавалось, що всї ті духи ріжнились від себе силою — що не всї вони були однаково злобні, що висший опановував низшого, що його істноване залежало від здобутя помочі в найсильнійшого. Для сего чоловік послугував ся моленем, підхлїбством, почитуванем і жертвованем. Оказуеть ся, що сї думки були майже у всїх диких людий.

Цілими віками народи думали, що хорі і божевільні були опановані злими духами. Через тисячі лїт спосіб лїченя заключав ся в відстрашуваню від хорого тих духів. Звичайно попи виконували найголоснійші і найбільше переразливі крики. Вони трубіли в рот, били в бубни та в цимбали і в той самий час видавали надлюдські реви. Наколи се лікарство не помагало, то вони благали помочи у духів сильнійших.

Усмирюваню сих духів приписувано велику вагу. Бідний дикун, знаючи, що людий можна підкупити подарунками, давав тим духам все, що уважав за найцїннійше. З палаючим серцем він жертвував навіть кров своеї найдо-

розшої дитини. Він не міг собі представити бога инакшого від себе самого і він думав, що ті небесні сили зворушать ся на вид такого великого жалю. У дикунів було те саме, що у теперішних цивілїзованих людий — одна кляса жила і торгувала боязнию другої кляси. Певні особи займались виключно усмирюванем богів і поучуванем людий в їхнїх обовязках зглядом сих невидимих сил. Се і був початок попівства. Піп удавав, що він стоїть межи гнївом богів і безпомічністю чоловіка. Він був адвокатом чоловіка перед небесним судом. Він носив в невидимий світ прапор перемиря, протест і просьбу. Він повертав назад з розказом, з властию і з силою. Чоловік упадав на коліна перед своїм власним слугою, а піп, користуючись туманом, навіяним його майбутнїм впливом на богів, робив з того чоловіка низького лицеміра і раба. Навіть Христос, той майбутнїй син божий учив, що люди були опановувані злими духами, і дуже часто, як пишуть переданя, давав докази свойого божеського походженя і післанництва при помочи вигонюваня черед чортів зі своїх нещасливих земляків. Вигонюванє чортів було його головним занятем. Релїгійні люди завсїгди уважали докази про сих чортів влов

ні правдивим, а писателі Нового Завіту цитують слова сих темних простаків з найбільшим вдоволенем.

Той факт, що Христос видержав покусу чорта уважано як незбитий доказ, що йому помагав якийсь бог, або бодай якесь єство висше від чоловіка. Св. Матей оповідає про одну спробу чорта спокусити майбутнього божого сина; а християн завсїгди дивувало те, що ся спокуса була так по геройськи і з такою гідністю видержана. Той переказ св. Матея, про який я згадую, звучить так:

"Тоді Ісус був випроваджений з святинї в пущу, де чорт мав його спокусити. І коли чорт прийшов до него, сказав: "Єсли ти є син божий, то прикажи щоби се каміне змінилось в хлїб". Але він відповів ось що: "Є написано: чоловік не повинен жити самим хлїбом, але кождим словом походячим з уст бога". Тоді чорт привів його до святого міста і посадив його на вершку святинї, і сказав до него: "Єсли ти є син божий, кинь ся в долину, бо-ж стоїть написано, що він віддасть тебе під опіку своїх ангелів, еслиб ти колинебудь спіткнув ся на камени". Ісус сказав до него: "Є написано, кажу тобі, що ти не смієш спокушувати пана твойого і бога". І знов чорт взяв

його на дуже високу гору і показав йому вс царства світа і їх славу, і сказав до него “Все се я віддам тобі як упадеш перед мно і будеш почитувати мене”.

Тепер христіяни кажуть, що Ісус був богом. Єсли він був богом, то зовсім певно чорт про се знав, а всетаки, після висше наведеного, він взяв всемогучого бога і посадив його на вершку святинї і старав ся намовити його, щоби він кинув ся до землї. Коли се йому не вдалося, він взяв творця, пана і управителя всесвіту на височезну гору і там обіцяв йому дати цілий сей світ — се зернятко піску — лише за те, щоби він, бог усіх світів упав перед ним і почитував його, бідного чорта, не посідаючого навіть права власности на стопу глини! Чи є можливо, щоби чорт був таким дурнем? Чи можна приписати якунебудь вартість тому богови за те, що не дав зловити ся на так масну обіцянку? Лише подумайте! Чорт — князь шахраїв, король хитрунів і майстер від прилести, пробував підкупити бога зернятком піску, що належало до того-ж таки бога!!

Чи є у всій світовій релїгійній лїтературі щонебудь більше простацького від сего?

Сї чорти, як каже біблія, дїлили ся на ріжні роди, — одні могли говорити і чути, другі

були глухі і німі. Не всіх однаково легко було проганяти з людий. Головно трудно було прогнати глухих і німих духів. Св. Марко пише про одного чоловіка, що привів до Христа свойого сина. Хлопець, як здавало ся, був опанований глухо-німим духом, з котрим Христові ученики не могли дати собі ради. "Христос приказав духови: "Ти німий і глухий духу, я приказую тобі вийти з него і більше не входити". Опісля глухий дух (почувши, що йому приказано) крикнув (будучи німим) і сейчас-же забрав ся. Той легкий спосіб, в який Христос прогнав сего глухо-німого духа, викликав здиоване між його учениками, і вони приватно спитали його, чому то вони не могли прогнати того духа. До них він сказав: "Таке можна зробити лише і лише через молитву і піст". Чи є де на світі християнин, що повірив би в сю байку, если би вона була написана в якій иншій книжці? Біда лише в тім, що сї пожалуваня гідні люди замикають свій розум, а відтак отвирають біблїю.

В старих часах признавано загально істноване чортів. Люди в се не сумнївались і з такого віруваня зовсім природно виходило те, що чоловік, щоби позбути ся тих чортів мусів бути або богом, або бодай мати бога собі до

помочі. Всї основателі релїгій покликували на своє божеське походжене контролюючи зл духів і здержуючи права природи. Вигонюва духів було свідоцтвом божества. Пророк, к трий не потрафив дати собі ради з темни силами був підозрілий. Висловлюване на висшого і найшляхотнійшого почутя, безсказ і святе жите мали для себе зовсім мало по ни, хіба що супроводжались силою творит чуда і приказувати духам.

Се віруване в добрі і злі сили мало свій початок в тім, чим чоловік був окружений і що він сам назвав добрим і злим. Прояви, що відносили ся до чоловіка прихильно, були приписувані добрим духам, підчас коли прояви відносячі ся до чоловіка неприхильно або й шкідливо, були приписувані злим духам. Тому, що прояви були приписувані духам, духи були розділені відповідно до проявів, а самі прояви були добрі або злі відповідно до того, яке було хї відношене до чоловіка. Добрі духи були авторами добрих проявів, а злі злих — так, що ідея про чорта була так загальною як ідея про бога.

Немудра гадка про те, що всякі прояви можна приписати лише вмішуваню ся добрих і злих духів була, і є й до нині майже загаль-

ною. Що богато людий і нині ще вірить в те, немов дух може змінити природний хід випадків, доказує факт, що майже всі віддають ся молитві. Всі святі книги є заповнені оповіданями про вмішуване ся духів в хід річий в природі, і навіть наша біблія не є тут виключена.

Нам кажуть, що всесвіт був уплянований і сотворений, та що є смішним припускати немов би материя істнувала відвічно, але, — кажуть нам, — є дуже певним, що бог істнував.

Єсли бог сотворив всесвіт, то-ж мусів бути той час, коли він почав його творити. Позатим часом мусіла бути якась вічність, підчас котрої нічого не істнувало—зовсім нічого—з винятком отсего майбутнього бога. Згідно з сею теоріею, то бог провів, так сказатиб цілу вічність, в безконечній пустоті, в повній безчинности.

Признаючи навіть, що бог сотворив всесвіт виринає питане, — з чого-ж він його сотворив? Він-же зовсім певно не був зроблений з нічого. Нічого, хотячи представити собою сирий матеріял, є лише нічим. Виходить отже, що бог сотворив всесвіт з себе самого, бо-ж він лише одинокий істнував. Всесвіт є матеріяльним, і єсли він був зроблений з бога,

то й бог мусів бути матеріялвним. З сею с мою думкою в своїм умі Анаксимандр з Міл ту сказав так: "Творене є розстроенем бе конечности".

Доказано вже, що земля упала би до сон ця, як би не той факт, що її придержують дру гі світи, а ті світи є придержувані ще иншим світами, находячими ся поза ними, і так бе кінця. Се доказує, що матеріяльний всесві є безконечний. Єсли-ж безконечний світ з став сотворений з безконечного бога, то скіль ки того бога еще остало ся?

Думка про творчого бога вже постепенно загибає і майже всі чисто наукові уми при- знають, що матерія мусіла істнувати відвічно. Вона є незнищима, а незнищимого не можна творити. Великою заслугою нашого століття є те, що доказано незнищимість і вічну упер- тість сили. Ані матерія ані сила не можуть бути побільшені, ні поменшені. Сила не мо- же істнувати відокремлено від матерії. Матерія істнує лише в злуці з силою, і тому є дока- заною неможливістю, щоби істнувала сила від- окремлена від матерії і висша від природи.

Отже сила мусіла також істнувати відвіч- но і не могла бути сотворена. Матерія, в своїх несчислених видах, почавши від мертвої землі,

а скінчивши на очах тих осіб, котрих ми любимо, — і сила у всіх своїх проявах, від незамітного руху аж до найвиошої думки, — заперечують сотвореню і не піддають ся контролї.

Думка є проявом сили. Ми ходимо о тій самій силї, про яку й думаємо. Чоловік є тим орґанїзмом, котрий заміняє кілька проявів сили в силу думки. Чоловік є тою машиною, в котру ми вкладаємо т. зв. їду і витворюємо т. зв. думку. Лише подумайте про ту чудову хемію, після котрої хліб перемінив ся в божеську траґедію Гамлета!

Бог мусить бути не лише матеріяльним, але він мусить бути орґанїзмом здібним замінювати инші прояви сили в силу думки. Се те, що ми називаємо їдою. Тому, если бог думає, він мусить їсти; се значить, що він конечно мусить мати якийсь спосіб достарчуваня сили потрібної до думаня. Не можливо є представити собі єство, яке моглоб вічно виділювати силу для матерії, і в той самий час не мати способу достарчуваня тої відділеної сили.

Єсли-ж анї матерія анї сила не були сотворені, то які маємо докази на істноване сили висшої від природи?

Кожда релїґія має за свою підставу чудо —

себто ускорблене природи — що значить брехня.

В цілій світовій історії ніхто не пробував еще піддержувати правду чудом. Правда ненавидить помочі чуда. Під чудами і знаками криє ся лише брехня. Ніодного чуда еще не зроблено, і ніодин здороводумаючий чоловік не думав, що він зробив чудо; і так довго, доки не зробить ся чуда, не може бути доказу на істноване якоїнебудь сили висшої і незалежної від природи.

Церква хоче щоби ми вірили. Нехай отже церква, або котрий небудь з її святих зроблять чудо, то ми повіримо. Нам кажуть, що природа має висшого від себе. Нехай-же той "висший" хоч на одну хвилю сконтролює природу, то ми признаємо правду вашим запевненям.

Ми чули вже досить говореня. Ми прислухувались усім оспалим, безідейним і вивітрілим богослуженям, до схочу. Ми читали вашу біблію і твори ваших найлучших умів. Ми чули ваші молитви, ваші побожні зітханя і ваші покірні аміні. Все се зводить ся до менше, чим нічо. Ми хочемо факту. На дверах ваших церков ми благаємо о один лише маленький факт. Ми скидаємо наші капелюхи

перед вашими божницями і кланяемо ся перед вашими вівтарами і просимо вас о один лише факт. Ми знаемо все про ваші бувалі чуда. Ми хочемо сеґорішнього факту. Ми хочемо лише одного. Дайте нам той факт. Ваші чуда є за старинні. Їхні свідки лежать померші вже майже дві тисячі літ. Їхня слава про "правдомовність і справедливість" є нам зовсім не відома. Дайте нам нове чудо і піддержіть його свідками, що еще жиють на сїм світї.

В старих часах церква, опрокинувши право природи, доказала істноване бога. В тих часах чуда робились на причуд легко. Вони вже стали були так звичайними, що церква наказала попам заперестати. А тепер, коли люди роздобули вже трохи сенсу, — та сама церква каже, що вона не лише, шо не може сотворити чуда, але ще й опираеть ся на тім, що відсутність чудес — постоянний, незломний хід причин і наслїдків доказують про істноване сили висшої від природи. Фактом одначе є, що непереривний ланцюх причин і наслїдків доказує власне зовсїм противно.

Наколи ми залишимо поучене про те, що якесь безконечне єство сотворило матерію і силу і уложило збірку законів на управлюване ними, то думка про вмішане ся пропаде. Дій-

сний піп буде тоді не речником якогось ма
бутнього бога, але переказчиком природи.
тої хвилї перестане істнувати і церква.
припорошених вівтарах погаснуть свічки і з
плакані лямпки, а міль поїсть зівяні кармазин
проповідниць і крилосів; біблїя знайде сво
місце між всїлякими Шастрами, Пуронами, В
дами, Едами, Саґами і Коранами, а пута пон
жуючої віри спадуть з умів людства.

"Але-ж", — скаже якась побожна душа, —
"ви не можете пояснити всего; ви не может
поняти всего; і се власне, що ви не может
пояснити і чого ви не можете поняти — є мо
їм богом".

Ми з кождим днем пояснюємо щораз біль-
ше. Ми з кождим днем більше розуміємо; і
тому ваш бог з кождим днем зменшуеть ся.

Наколи се не повело ся, тодї та релїґійна
душа опирає ся на тім, що нїчого не може
істнувати без причини, з виїмком самої причи-
ни, і що сею власне неспричиненою причиною
є бог.

На се ми знова відповідаємо: Всяка при-
чина мусить принести наслїдок, бо так довго,
доки вона не приносить наслїдку, вона не є
причиною. Всякий наслїдок, знова, мусить
статись причиною. Тому в природї річий не

може бути послїдної причини, лише через те, що ся, так звана послїдна причина мусїлаб конечно принести наслїдок, і той наслїдок мусїв би конечно стати причиною. Розуміне сих питань мусить бути правдиве і ясне. Кождий наслїдок мусить мати свою причину, а кожда причина мусїла бути наслїдком. Длятого не могло бути першої причини. Перша причина є так неможлива, як послїдний наслїдок.

Поза всесвітом нема нїчого, а в нутрі всесвіту не істнує і не може істнувати нїчо надприродне.

Єсли ми навіть признали би, що якесь безконечне єство контролювало долю осіб і народів, то історія стала би найбільше жорстоким і кровавим жартом.

У всїх часах, сильнїйші надуживали слабших; могучі і безсердечні покорювали і поневолювали простих і невинних. Нїколи, в цїлім житю людства, ніякий бог не приходив з помічю поневоленим.

Чоловік мусить перестати надїятись помочі з "гори". Дотепер він повинен вже знати, що небо не має ух, щоби чути і не має руки, щоби нею помочи. Теперішність є конечною дитиною всеї минувшини. Не було ніякої особливої долї і не може бути вмішуваня ся в сю справу.

Як що надужитя мають бути знищені, знищити їх мусить чоловік. Єсли невільни мають бути освободжені, то освободити мусить чоловік. Єсли мають відкрити ся но правди, то мусить відкрити їх чоловік. Єсли на гих має ся з'одягнути; єсли голодних має с накормити; єсли має запанувати справедливість єсли робітники мають бути нагороджені; єсл забобон має бути прогнаний з людського ума єсли безборонні мають бути охоронені і єсли правда вкінци має побідити, то все воно має бути ділом чоловіка. Великі побіди будучности мають бути здобуті чоловіком і лише самим чоловіком.

Природа, так далеко як ми се можемо розізнати без пориву і без наміру, творить, відтворює і перетворює безконечно. Вона не плаче анї не радіє. Вона творить людину без цїли і нищить її без жалю. Вона не знає ріжниці межи добром і лихом. Трутина і пожива, біль і радість, житє і смерть, сміх і слези — все для неї однакове. Вона не є милосердною анї жорстокою. Їй не можна підхлїбитись поклонами анї скрушити її слезами. Вона навіть не знає що то є молитва. Вона не узнає ріжниції межи трутиною в зубах змії а добротою в серци чоловіка. Лише за пасередниц-

твом чоловіка природа довідуеть ся про добро, правду і красу; і так далеко як нам відомо, чоловік є найвисшою мудрістю.

Чоловік мусить навчитись опиратись на себе самого. Читане біблії не охоронить його перед зимовою бурею, а охоронить його дім, огонь і одіне. Щоби не було голоду, то один плуг вартує більше, чим мілїон богослужень, а навіть патентовані медицини вилїчать більше слабостий, нїж всї молитви виголошені ще від початку світа.

Хотяй много визначних людий старали ся згармонізувати конечність і свобідну волю, істноване зла і безконечну силу та доброту бога, — їм однак се вповнї не вдало ся. Роблено величезні змаганя, щоби обеднати ідею цїлковито не згоджуючу ся з окружаючими нас фактами, і всї ті особи, котрим се обеднане не вдало ся, були узнані невірними, атеїстами і шуткарями. Вся сила церкви двигнулась напроти фільософів і мужів науки, щоби змусити їх до запереченя доказів, та щоби намовити якого Юду, щоби він зрадив розсудок, дїйсного спасителя людства.

Підчас страшного періоду, знаного під назвою "Темних Віків" панувала віра, майже без жадного супротиву. Її святинї були "застелені

колінами", а богацтва народів украшали її не-
счислимі відтінки. Славні малярі віддавали сво-
ґенії на те, щоби убезсмертнити пустоту віри,
поети величали її в піснях. На її приказ чолові
покривав землю кровю. Вага справедливості
перетягалась її золотом, а для її ужитку
винайдено усі страшні знаряди мук. Віра
будувала катедри для бога, а тюрми для лю-
дий. Вона заселила небо ангелами, а землю
рабами. Через цілі сотні літ світ повертав свої
стопи назад, вертаючи стало до варварської
ночи! Декілька невірних, декілька еретиків
закричали "Стій"! І вони уможливили те, що
ґеній девятнайцятого столїтя зреволюціонізу-
вав жорстоке виховане і забобон людства.

Думки чоловіка, щоби мати дійсну вартість, мусять бути вільні. Під впливом страху мізок паралїжуе ся і замість сміло розвязувати питаня сам про себе, він дрожачи приймае розвязки иншого. Так довго, як більшість людий падають до землї перед лицем якогось князя чи короля, як нескінчено мізерними мають ся чути їхні невеличкі душі в присутности майбутнього їхнього творця і бога? В виду таких обставин, що можуть вартувати їхні думки?

Одиноке, чого ми маемо право надїяти ся

від християнського світа, се ориґінальність повторюваня і упертість стояня при своїм. Так довго, як довго на всяке питане відповідають словом "бог", науковий дослід є просто неможливий. Але так скоро, як лише можна вдоволяючо обяснити прояви, пановане сили, яка ніби є висшою від природи, мусить змешуватись, підчас коли світогляд знаня мусить також постійно побільшуватись.

На упадок або піднесене ся народів не можна вже більше вдоволяючо відповідати виразом: "се божа воля". Таке пояснене ставить невіжество і образоване на однім уровени, і відкидае думку про дійсну відповідь на щонебудь.

Чи скаже релігійний чоловік, що дійсною цілию науки е переконати ся як і чому бог ділае? Наука, з такої точки погляду, занимала би ся досліджуванем права про примириму акцію, та старала би ся переконати ся про закони, яким природно підлягае безконечна забаганка.

З фільософічної точки погляду наука є знанем прав житя; знанем условин щастя; знанем фактів, якими ми є окружені і знанем нашого відношеня до людий і предметів — за посередництвом котрого чоловік, так сказати, по-

корює природу і поконує елементарні с
під свою волю, роблячи з сліпої сили сл
свойого мізку.

Віруване в специяльне провидіне відки
духа досліду і не годить ся з особистими з
ганями людини. Чому сміє чоловік стар
ся зіпсувати пляни бога? Котрий з вас, р
думуючи, може додати ще одну мірку до йо
величі? Під впливом сего віруваня чолов
розпливаючись в сяєві обману, бачить ли
лілії, але не хоче думати нічого про завт
Чоловік, вірячи в те, що він находить ся п
властию якогось безконечного ества, котре м
же в кождій хвилї кинути його в найниз
пекло, або піднести його до найвисшого неб
— він зовсїм природно покидає всяку дум
про здобутє чого небудь власними зусилям
І так довго, як се віруванє було загальне, св
був переповнений невіжеством, забобоном
нуждою. Енерґія чоловіка дармо витрачува
лась на те, щоби приєднати собі поміч сеї сил
яка мала бути висшою від природи. Чере
цілі віки жертвовано навіть людий на вівтаря
сего неможливого бога. Щоби йому угодити
матері проливали кров своїх власних дітий
мученики співали побідоносні пісні посеред
полуміни; попи сполокували ся кровю; монахи-

ні заприсягались від захвитів любови; старі люди дрожачи молились; жінки плакали і благали; зношено кождий біль і доконувано всяких страхіть.

Серед сумерку довгих минулих років людство терпіло більше, чим можна поняти. Найбільшу нужду переносили слабі, любячі і невинні. Жінок трактовано, як трійливих гадюк, а діти були топтані немов хробачки. Незлїчиме число вівтарів червоніли від діточої крови; гарних дівчат давано повзучим вужам; цілі раси людий бували засуджувані на довгі віки неволї і всюди були жорстокости не до описаня. Через всї ті роки, ті, котрі терпіли, просились; бліді з голоду губи шептали молитви; залякані жертви благали, але небо було глухе і сліпе.

Яку-ж користь приносили боги чоловікови?

Не можна уважати за відповідь, если хто скаже, що якийсь бог сотворив світ, дав певні закони і потім відвернув свою увагу на инші справи, полишаючи своїх дітий слабими, невіжими і безпомічними, щоби вони боролись за своє істноване самі про себе. Також не буде жадною розвязкою если хто скаже, що на якімсь там другім світї бог ущасливить деяких,

а може і всїх. Яке право маємо ми над
ятись, що се дуже мудре, добре і могуче ест
колинебудь зробить щось лучшого від тог
що зробило і що тепер робить? Світ є пер
повнений невдачами. Єсли-ж він був сотвор
ний безконечним еством, що за розсудок бу
би говорити, що воно удосконалить сей світ
Єсли безконечний "батько" дозволяє більшо
сти своїх дітий жити тепер в невіжестві і нуж
ді, то який доказ є на те, що він бодай колис
поліпшить їх положенє? Чи бог буде мат
більше власти? Чи може стане милосерднїй
шим? Чи може збільшить ся його любов до
своїх бідних сотворінь? Чи може змінитис
колинебудь поступованє безконечної і непо
мильної мудрости, сили і любови? Чи нареш
тї сей безконечний бог є в силї поліпшити
самий себе?

Нам кажуть попи, що сей світ є свого ро-
да школою; що зло, яке нас окружає істнує
длятого, щоби розвинути наші душі, та що ли-
ше через терпінє чоловік може стати чистим,
сильним, чесним і благородним.

Припустїм, що се було би правдою; що тоді
має стати ся з тими, котрі помирають в ди-
тиньстві? Після сеї фільософії малі діти ні-
коли не можуть бути розвинені духово. Во-

и були на стільки нещасливими, що не підпа-
и сим ушляхотнюючим впливам болю і нуж-
ди, і в наслідок того, вони є засуджені на вічну
умову низшість. Єсли попи мають рацію в сїм
питаню, то після них, нїхто не є більше нещас-
ливим як ті, що живуть щасливо і безжурно
в роскошах сего світа, і ми повинні лише за-
видувати страдаючим і пригнобленим. Єсли
зло є потрібне для розвою чоловіка в сїм
житю, то як можливим є для душі поправити
ся в однім нескінченім щастю, яке жде її в раю?

Церква учить, що сей світ і все що на не-
му є, зістали в дійсности сотворені так, як ми
їх тепер бачимо; що трава, цвіти, дерева і всї
звірята, включно з чоловіком були сотворені
окремо і що вони не мають ніякого конечно-
го спорідненя межи собою. Найбільше пра-
вовірний чоловік признає, що деяку часть
землї залило море; що море в деяких місцях
уступило з землї, та що декотрі гори є тепер
трохи низші як тодї, коли зістали сотворе-
ні. Теорія про постепенний розвиток не була
знана нашим батькам. Наші батьки дивились
на тодїшне уложене річий як на таке, яке бу-
ло уложене при своїм сотвореню. Їм здає ся,
що земля щойно вийшла з рук божества. Во-
ни не знали нічого про повільний розвиток

і незлічимі роки, але думали, що всї роди
тин і звірят істнували так від самого поча

Припустім, що на якімсь острові ми з
демо чоловіка мілїон літ старого; при
тім, що він буде мати гарну повозку, з
лену після найновійшого моделю. Дал
припустім, що він скаже нам, що се було
слідком праці і думаня кількох соток т
чів літ; що через 50.000 літ він уживав н
більше плоского пня, який лише міг найти,
ки йому упало на гадку, що розколюючи п
він міг дістати таку саму плоскість лише о
ловинї ваги; що йому забрало богато т
чів літ заки він винайшов для свого пня ко
са; що колеса зразу були масивні, та що пя
десять тисяч літ думаня привели його на г
ку зробити колесо зі шпицями і обводом;
через многі столїтя він уживав лише пари
ліс, бо не знав як злучити дві парі; що йо
забрало других сто тисяч років, заки він н
чив ся їздити на чотирох колесах; що цілі
ки він ходив за возом, коли зїздив з гори
придержував його, та що лише завдяки щ
ливому случаеви він винайшов дишель;
могли би ми після того сказати, що той ч
ловік був від самого початку вправним і скі
ченим механїком? Припустім також, що з

стали би його живучого в гарній палаті і він сказа би нам, що він жив в тій палаті цілих пятьсот тисяч літ заки здогадав ся покласти на ню дах, і що лише недавно він винайшов вікна і двері; чи могли би ми сказати, що він від початку був добрим і виученим архітектом?

Чи поліпшене сотворених річий не доказує нам про поліпшене в самому творцеви?

Чи безмежно мудрий, добрий і могучий бог, хотячи сотворити чоловіка, починав би з самої найнизшої форми житя? Чи робив би він се з найпростійшого орґанізму, який можна лише придумати, і то через несчислимі протяги часу, поволи і майже незамітно уліпшував се все, аж доки чоловік не розвинув ся? Чи так мали би стратитись на марно несчислимі віки в витворюваню назадничих форм, які опісля поліпшили би ся? Чи може ум людський заглянути найменшу мудрість в заповненю сеї землї повзаючими страхітями, що живуть лише з аґонії і дорікань других? Чи можемо ми назвати будоване сеї землї властивим, де лише незначна часть її поверхнї є в станї видати розумну людину? Хто може оцінювати ласкаве сотворене світа, на котрім одні звірята пожирають других? Де кождий рот

оказуеть ся різнею, а кождий жолуд
гробом? Чи можна бачити безмежну му
рість і любов в загальнім всесвітнім і вічн
мясожирстві?

. Що ми думали би про батька, котрий л
шив би своїм дітям поле, але перед тим нас
див на нім тисячі смертельних корчів і вин
граду; заселив би те поле дикими звірами
трійливими гадюками; в сусідстві умістив
кілька мочарів і багнищ, щоби витворювал
пошесть; що так устроїв би річи, що час в
часу отвирала би ся земля і пожерала би д
котрих з його дороґеньких дітий, і понад во
що в близькім сусідстві наставив би кільк
вульканів, котрі кождої хвилї могли би залят
його дітий огненою лявою? Припустім, що то
батько не сказав своїм дітям, котрі з рости
були смертельні; що гадюки були трійливі; щ
не згадав нічого про землетрясене, а про вулк
кани також замовчав; — чи ми назвали би то
го батька ангелом чи ворогом?

А однак се є точнісінько те, що зробив пра
вовірний бог.

Згідно з заявами теольоґів, бог пригото
вив сю земську кулю виключно на помешкане
для своїх улюблених дітий, а всетаки він за
повнив ліси кровожадними звірами; він на

кождім кроці напустив вужів; він устроїв землетрясеня, а поверхню землї покрив горіючими горами.

Поминувши се все, нам кажуть, що світ є досконалий; що він був сотворений досконалим єством і тому, з конечности він є досконалий. Через хвилю ті самі особи скажуть нам, що світ зістав проклятий; що зістав покритий бодаками і терниною, та що чоловік зістав засуджений на пошести і смерть лише тому, що наша бідна дорога мати з'їла яблоко супротивляючись приказам милосердного бога.

Один дуже побожний мій приятель, почувши що я сказав, шо світ не є досконалий, спитав мене, чи се в дійсности так є. Довідавшись, що дійсно так воно є, він дуже здивував ся, що хтонебудь міг прийти до такого заключеня. Він сказав, що після його осуду, не можна доказати найменшої недосконалости. "Будь ласка", — сказав він, — "вичисли хочби одно уліпшене, яке ти міг би зробити маючи до того силу". "Добре", — сказав я, — "я зробив би добру нагоду для здоровля замість слабости". Правдою є, що не можна згармонїзувати всї лиха, болї і муки сего світа з думкою про те, що сотворив нас, пильнуе

і боронить нас якийсь безконечно мудрий, могучий і добродушний бог, який є внеший і независимий від природи.

Попи, одначе, опирають всї дійсні терпіня сего житя на ожиданих радощах і щастю житя будучого. Нас запевнюють, що вся досконалість є в небі, — там небозвід є безхмарий, — там є тишина і спокій. Тут царства можуть валити ся; династії можуть бути вигублені в крови; міліони рабів можуть працювати під спекою соняшних лучів і під ударами батога; — але в небі все є щасте і радість. Пошести можуть покрити світ трупами улюблених нам осіб; ті, що остали би ся, гнули би ся над нами з болем — але миле лоно неба остаєсь ненарушеним. Діти можуть гинути, просячи даром хліба; змії можуть роздирати немовлят, — підчас коли боги сидять усміхнені в хмарах. Жите невинних може погаснути в темних тюрмах; смілі мужі і героїчні женщини можуть бути замінені в попіл на кострі, підчас коли небо є переповнене піснею і радощами. На широкім морю, в темноті і в бурі, люди з розбитого корабля борять ся з грізними филями, підчас коли ангели грають на своїх золотих арфах. Улиці світа є заповнені зараженими людьми, калїками і безпомічними;

шпиталі є переповнені болем і терпінями, підчас коли ангели плавають і літають щасливі у воздусі. В небі вони чують ся надто щасливими, щоби співчувати нам на земли; вони через спів і гульню не мають часу помагати потребуючим і благаючим. Їх очи засліплені, їх уха заткані, а їх серця перемінені в камінь з безмежного самолюбства радощів. Виратуваний моряк, доплививши до берега, чуеть ся надто щасливим, щоби бодай на хвилю подумати про потапаючих братів. Купаючись в щастю і роскошах небо не має часу придивити ся нужді на земли. Міста бувають потрощені надплившою лявою; земля отвирається ся і тисячі гинуть, жінки підносять зложені руки до неба, але боги є за щасливі щоби помочи своїм дітям. Сміх радости богів не знає сліз людий. Небесні крики заглушують стогони землі.

Доказавши як чоловік сотворив богів і як він став дрожачим рабом свойого власного сотворіня, природно виринає питане: як-же він (чоловік) увільнив себе, бодай трошки від тих монархів небес, від тих химар, від тої аристократії воздуха? Як він навіть на стільки, на скільки йому се вдало ся, виріс з свойого невіжества, з страху і скинув ярмо забобону?

Дуже можливо, що першою річию, яка відвернула його ум від повисше згаданого, було відкрите порядку, реґулярности і часової точности в всесвіті. Звідси він почав підозрівати, що не все діеть ся на світі в виключнім відношеню до него. Він зауважив, що щоби він не робив, рухи планет були все ті самі; що затьміня були періодичні, і що навіть комети появлялись в певних відступах часу. Се переконало його, що затьміня і комети не мали нічого до діла із ним, та що його поведене не мало нічого до діла з ними. Він дослідив, що вони не істнували ані на його добро ані на шкоду. Тому він научив ся дивитись на них з подивом а не з страхом. Він почав підозрівати, що голод не був насиланий розлюченими і мстивими богами, але що був вислідом радше недбалости і невіжества самих людий. Він довідав ся, що слабости не були витворювані злими духами. Він добачив, що слабости спричинювані природно, та що природним способом їх можна лічити. Він доказав, бодай лише для особистого вдоволеня, що молитва не є медициною. Він переконав ся силою гірких досвідів, що його боги не мали практичної вартости, бо вони ніколи йому не помогли, з виїмком тоді, коли він сам

був вспромозї помочи собі. Вкінци він відкрив, що його особисті дїла не мали нїчого спільного з дивними обявами на небі; що неможливо було для него стати так лютим, щоби аж спричинити бурю, анї стати так добрим, щоби таку бурю здержати. Після многих столїть думаня він прийшов до заключеня, що показане дулї попови не спричинить землетрясеня. Він зауважив, і то з великим здивованем, що часом грім убивав дуже добрих людий, підчас коли дуже лихі оставали недіткнені. Він дуже часто приходив до гіркого заключеня, що правда не все панувала. Він зауважив, що боги не вставлялись за слабими і невинними. Він час від часу зі здивованем бачив, що нераз невірний тїшив ся як найлучшим здоровлем. Він вкінци прийшов до заключеня, що не могло бути ніякої звязи між дуже строю зимою, а тим, що він не дав попови вівцї. Він зауважив, що декотрі дїти крали навіть після їх хрещеня. Він зауважив велику ріжницю межи релїґією а справедливістю, та що почитателї того самого бога залюбки різали один другому горла. Він бачив, що ті релїґійні суперечки наповнили світ ненавистю і рабством. Кінець кінцїв він зібрав ся на відвагу підозрівати, що ніколи ніякий бог не мішае ся до

порядку річий у всесвіті. Він довідав ся про кілька фактів, які ніяк не годили ся з пустими забобонами його батьків. Побачивши, що його святі книги були невірні в деяких місцях і фалшиві в певних справах, його віра в їх правдомовність почала хитати ся; переконавшись, що його піп є в певних справах цілковитим невіжою, він почав тратити повагу до попівської реверенди. Се було початком умової свободи.

Цивілїзація людства зросла до такого самого степеня, до якого зменшилась сила релїгії. Умовий поступ людства залежить від того, як часто воно має нагоду замінити старий забобон новою правдою. Церква ніколи не дала нагоди ніодному чоловікови зробити хочби одну таку заміну; противно, вона уживала усьої своєї сили, щоби до сего не допустити. Одначе на перекір церкві він віднайшов, що деякі його релїгійні понятя були зовсїм лихі. Читаючи свою біблїю він побачив, що думки його бога були більше жорстокими і брутальними, ніж у хижого дикуна. Він відкрив також, що його свята книга була заповнена невіжеством, та що її мусїли писати люди зовсїм не обзнакомлені з природою річий, які нас окружають; і час від часу якийсь

чоловік був на стільки благородний і відважний, що висловлював свої чесні думки. В кождім столітю якийсь мислитель, якийсь сумнівний дослідник, хтось, що ненавидів лицемірство, якийсь смілий любимець правди радо, гордо і хоробро виступав проти невіжества і забобонів і то тільки ради людства і правди. Почитателі богів звичайно убивали таких мислителів. Сократа отроено лише длятого, що він не хотів почитувати деяких богів. Христа розіпняла релїгійна товпа за злочин богохульства. Нічого більше не вдоволяє так релїгійного чоловіка, як нищенє його ворогів на приказ бога. Релїгійні переслїдуваня виринають з перемішки любови до бога і ненависти до людини.

Страшні релїгійні війни, котрі заляли світ кровю вспіли нарешті довести всі релїгії до упадку і до їх зненавидженя. Думаючі люди почали досліджувати божеське походженє тої релїгії, котра казала своїм вірним дивитись з погордою на права других людий. Декотрі почали порівнувати христіянство з релїгіями поган, і мусіли признати, що за ріжницю між обома такими релїгіями не варта було умирати. Вони відкрили також, що другі народи були навіть щасливійші і лучше їм поводилось, як

їх власному народови. Вони почали підозрівати, що, кінець кінців, їхня релїґія не мала ніякої дійсної вартости.

Через три сотнї лїт християнський світ старав ся освободити від "невірних" порожний гріб Христа. Через три сотнї лїт хрестоносні війська були побивані побідоносними ворогами безстидного Ісуса. Сей многоважний факт засїяв зерно недовіря між християнами і мілїони почали тратити довіре в бога, котрого побідив Магомет. Люди переконались також і про те, що торговля робила собі приятелїв там, де релїґія робила ворогів, та що релїґійна відданість була цїлковито незгідною з миром межи народами чи особистостями. Вони відкрили, що ті, котрі найбільше любили богів, любили людий найменше; що пиха загального прощеня була задивляючою; що найпідлїйші з людий безстидно молились за своїх ворогів, та що покора і тиранія були овочами того самого дерева.

Через цїлі віхи провадив ся смертельний бій межи кількома смілими мущинами і женщинами думки і ґенія по одній сторонї, а великими темними релїґійними масами по другій. Се є боротьба Віри з Наукою. Перших кілька осіб апелювали до розуму, до чести, до пра-

ва, до свободи, до свідомости і до туземного щастя. Друге множество апелювали до пересудів, до боязни, до чудес, до рабства, до чогось невідомого і до вічної нужди. Перші з них казали: "Думай!" — а ті другі казали: "Вір!"

Перший сумнів був місцем зачатя і колискою поступу, і з того сумніву почав ся поступ чоловіка. Люди почали досліджувати, а церква почала противитись сему. Астроном розслідив небо, підчас коли церква випятнувала на його мудрім чолі слово: "невірний"; і тепер ані одна звізда блимаюча у просторах всесвіту не носить християнської назви. Помимо всіх релігій ґеольоґ увійшов в землю, прочитав її історію на камінних книгах і знайшов в її лоні поховані памятники всіх часів. Старі ідеї зникли відкинені хеміком, а корисні правди заняли їх місце. Одно по другім релігійні віруваня були брані на млинок науки і до тепер не вийшло з них нічого крім полови. При помочи мікроскопа віднайдено новий світ; всюди знайдено безконечність; чоловік досліджував і дошукував в кождім напрямі і нігде, ні на землі, ані на звіздах не знайшов слідів ніякого єства висшого і незалежного від природи. Нігде не відкрито і найменшого доказу

про чиесь постороннє вмішуване ся.

Отсе є ті найвисші правди, що дали спромогу чоловікови скинути з себе ярмо забобону. Отсе є ті величаві факти, котрі вирвали жезл власти з рук попів.

Народи, так як і поодинокі особи мають свої періоди молодости, дозрілости і упадку. Те саме і з релїґіями.

День за днем релїґійні віруваня щораз ріднуть. День за днем старий дух вимирає і з книжки і з вихованя. Горячий ентузіязм, невгасима запопадливість старої церкви пропали і ніколи, ніколи вже не вернуть. Церемонії покищо еще остались, але давна віра счезає з людських сердець.

Опрокидуючи цілковито всякі віруваня і заперечуючи правди релїґій, в моїм серцї, анї на на моїх губах нема злобного насміху над повними надії, люблячими і ніжними душами, котрі вірять, що зі всего того неладу вийде повна гармонія; що кожде зло якимсь тайним способом перемінить ся в добро, і що понад усе і понад усїм є якесь ество, котре в якийсь спосіб прикличе і возвеселить кожду дитину людства. Але для тих, що бесердечно старають ся доказати, що спасене є майже не можливе, що прокляте є майже певне, що гости-

нець всесвіту провадить до пекла, для тих, котрі наповняють жите боязнию а смерть страхом, котрі проклинають колиску і насмівають ся з могили, — для них неможливо є мати нічого иншого як лише жаль, погорду і немилосердність.

Помимо факту, що невірні у всїх віках боролись за права чоловіка і завсїгди були оборонцями свободи і справедливости, церква закидує нам завсїгди, що ми руйнуємо, а не будуємо. Дотепер церква повинна вже знати, що неможливо є обкрадати людий з їхнїх думок. Історія релїґійних переслїдувань вповнї признає факт, що ум з конечности опирає ся всякому намірови контрольованя його силою. Розум так довго держить ся старих думок, доки не є приготований до нових. В хвилї, коли ми зрозуміємо правду, наші блуднї думки вже самі собою відпадають.

Знищенє лїсів не є кінцем рільництва. Прогнане розбишак з моря не представляє собою усеї торговлї.

Ми невірні кладемо підвалини до великої святинї будучности — не святинї усїх богів, але усїх людий, в котрій, при відповідних обрядах буде святкована релїґія Людства. Ми робимо все, що в нашій силї, щоби приспі-

шити той день, коли суспільність перестане витворювати мілїонерів і жебраків, недбальство і голод, правду в дрянках і короновані забобони. Ми виглядаемо того дня, коли корисні будуть почитані, і коли РОЗУМ, посаджений на престолї людського мізку стане королем над королями і богом над богами.

ЩО ТО ТАКЕ КЛЄРИКАЛІЗМ?

Чи є безличнійша брехня над попівську? Чи є яка гірша образа божа? У попів усе на устах слова: вітчина, нарід — а Рим опановує народами, підбиває їх і веде до матеріяльної руїни. Кажуть попи, що вони мають тут на земли власть дану їм від бога — тай панують. Але церква вже дійшла до краю морального занепаду, бо ті, що проповідують слово боже, є часто гірші від чорта. Вони жиють нераз у найбільших роскошах і не жалують собі нічого. У них божі слова на устах, але їх діла злі, неморальні. Вигода, слава, власть, роскішне жите — ото все попівські цілі, котрі вони хотять осягнути при помочи бога.

Їх одинока вітчина — то Рим, а повна мошенка — то їх нарід. Небо для попа — то його черевище, добрий апетит до їди і напоїв.

І тоті люди, ті бузувіри, котрі плюють правді в лице, обкидають її болотом, пишають ся прапором брехні, що зміняють свою краску все, як лише з того будуть мати користь, — ті люди, що тисячі мучеників свого народа обез-

чещують, а мучителів — катів благословять і прославляють, за їх страшні о пімсту до неба взиваючі муки — ті люди беруть ся тепер організувати нарід, хотять вести його до чесноти, вабити до себе.

Геть чорні духи від нас! Дух людський вже висше підніс ся і шукає иншої богині — то є науки, котра веде людий до нового, більше людяного житя. За се нове, від давна ожидане спасене з вашого ярма — юди готові і кров свою дати.

Не релігія, не наука Христова про убожество, чесноту, справедливість, самовідречене — але повне черево, набита кишеня, безгранична власть — отсе ваші кличі!

Що-ж то є клерикалізм?

Відповісти легко. Є то полїтика, котра прибрала собі за оруже надприродні сили, бога, і тим оружем воює, щоби тим здобути собі якнайбільше права — отсе є клерикалізм.

А що за цїли він має? Його ціль — здобути безграничну силу на земли: силу гроша і власти. А средствами до сего є релігія і віра. Клерикалізм то хитро і обережно ведена організація. Її члени мають богато свобідного часу, тож ділають дуже скоро. Клерикалізм має на се гроші —і від правительства і від осіб

приватних, від богачів і старців, — далї має клерикалїзм запевнену охорону перед неприятелем, має в своїх руках школи, церкви, сповідь і віру.

Тисячі літ ґаздують ті чорні вампирі, тисячі літ їх пановання — то безперестанні кроваві війни, рабунки і загальний занепад. Попівство робить інтереси з знаменем хреста, підбиває людство і заводить його назад до часів темноти, інквізиції. Осторожно-ж перед чорною хмарою!

Я. Льосік.

ГЕРАКЛЬ І СЕЛЯНИН.

(Давна грецька казочка.)

(З білоруського.)

Застряг мужик з возом у болоті. Як і не бив він свого коня, як катував його — віз і не рушив ся! Що тут робити?! У великім клопоті, звенув ся він з молитвою до Геракля*):

— Божечку мій, могутний Гераклю! Ти силач над силачами і тобі легко мене виратувати. Поможи, змилуй ся!...

І дав ся чути голос з хмар:

— Я поможу тобі, бідолахо, тільки послухай мене.

— Кажи, божечку — слухаю!

— Передовсім ось що: обчисть колеса з грузи... Тепер — набери піску і засип та зрівнай яму під колесами.

---

*) Геракль, то був грецький півбожок, великий силач.

Селянин зробив все, що велїв Геракль.

— А тепер і я тобі поможу, — сказав Геракль: бери поводи в руки і гукни на коня.

Мужик підняв ліци, гукнув і — не оглядів ся, як кінь легко і живо витягнув віз з грязюки.

— О, дякую Тобі могутний Гераклю, за твою поміч! — гукнув у гору мужик.

— Ой, тай і дурень же ти, дурень! — відповів йому Геракль.

ДЗВОНИ.

Вмер у вдови син єдиний,
Любий, милий.
Йде мамуня просить дзвонів,
Щоб дзвонили.

"Ой лежить мій син єдиний,
Та на лаві.
Задзвоніть єму всі дзвони,
Будь' ласкаві!"

Але дзвони бідній вдові
Так сказали:
"Даш нам бабо римський срібла —
Будем грали".

(З Конопніцкої.)

КОЖДИЙ

РОБІТНИК І ФАРМЕР ПОВИНЕН ЧИТАТИ ПЕРЕДОВСІМ РОБІТНИЧІ ЧАСОПИСИ!

Чому?

Бо робітнича часопись обговорює кожду подію в краю і в сьвіті лише зі становиска інтересів робочого люду.

Одинокою робітничою часописею в Канаді є

"УКРАЇНСЬКІ РОБІТНИЧІ ВІСТИ"

що виходить в Вінніпегу два рази на тиждень і коштує лише $4.00 на рік.

Хто читає "Українські Робітничі Вісти", виробляє собі суцільний сьвітогляд і може осудити кожду подію в суспільнім житю.

"УКРАЇНСЬКІ РОБІТНИЧІ ВІСТИ" виступають проти кождого лайдацтва поповнюваного на робочім народі.

"УКРАЇНСЬКІ РОБІТНИЧІ ВІСТИ" — доносять про робітничий рух на цілім сьвіті, про боротьбу робітничої кляси.

Хто хоче знати, як сьвідомі робітники думають про суспільні події, хто хоче навчити ся соціялїстичної думки, нехай читає передовсім "УКРАЇНСЬКІ РОБІТНИЧІ ВІСТИ".

Адреса:

"UKRAINIAN LABOR NEWS"
Cor. Pritchard & McGregor Sts.,
Winnipeg, Man.